

MUSTAFA ŞOQAY: KAZAK MUHACERET GAZETECİLİĞİNİN KURUCUSU

Mұстафа Шоқай - Қазақ эмигранттық журналистикасының негізін қалаушы

Mustafa Shokay - the Founder of the Kazakh Emigrant Journalism

Мұстафа Шоқай – основатель казахской эмигрантской журналистики

G. Ä. TUYAKBAYEV*

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 43-50

Öz: Makalede Kazak muhaceret gazeteciliğinin kurulması ve onun tarihinden söz edilmektedir. Yazar, siyasi ilimlerdeki araştırmalara dayanarak; diaspora, muhacir, irrident kavramlarını açıklamakta ve Kazak Muhaceret Gazeteciliğinin kuruluş ve gelişme tarihini ele almaktadır. Yabancı ülkelerde basılan ve çıkan Kazakça yayımları; bunların çıkış tarihini, yayım politikasını analiz ederek, muhaceretteki yayımlar ve yabancı ülkelerdeki Kazakça yayımlar açısından değerlendirilmektedir.

Makale, millî tarihimizde önemli bir yeri olan siyaset ve cemiyet adamı Mustafa Şoqay'ın editörlük ve yayımcılık yaptığı eserleri tahlil ederek M. Şoqay'ı Kazak muhaceret gazeteciliğinin kurucusu olarak göstermektedir. Onun Türk halklarının birliği ve bağımsızlığı için mücadele yolunda medya araçlarından siyasi bir araç olarak faydalanması, bizzat kendisinin de birçok muhaceret yayınının çıkarılmasına öncülük etmesi, belgelere dayanılarak ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süreli Yayınlar, Muhacir, Diaspora, İrrident, Bağımsızlık, Bağımsızlık, Mücadelecilik.

Summary: The article discusses the history of the formation of the Kazakh emigrant journalism. The author emphasizes the relevance of studying the history of the formation and development of the Kazakh emigrant journalism in the framework of concepts a diaspora, emigrant and irredenta.

Analyzing the history of creation, the ideological direction of periodicals in the Kazakh language that were manufactured and produced abroad, the author proposes to determine their status, based on the concepts of "emigrant journalism" and "foreign editions in the Kazakh language."

The article notes the special role of prominent social and political Mustafa Shokay at the base of the Kazakh emigrant journalism, his work as an editor and publicist is considered. The author based on documentary sources shows that M.Shokay used informational publications as the main resources of struggle for the unity and freedom of the Turkic people; also by his initiative and with his active participation number of emigre publications were drawn the first breath.

Keywords: Periodicals, Emigrant, Diaspora, Irredenta, Independence, Freedom, Struggle.

Резюме: В статье рассматривается история формирования казахской эмигрантской журналистики. Автор подчеркивает актуальность исследования истории формирования и развития казахской эмигрантской журналистики в рамках понятий диаспора, эмигрант, ирредент.

Анализируя историю создания, идейную направленность периодических изданий на казахском языке, выпускаемых и выпускавшихся за рубежом, автор предлагает определять

* Dr., Qorqıt Ata Qızılorda Devlet Üniversitesi, Kazak Dili ve Edebiyatı ile Gazetecilik Bölümü Başkanı, turmagambet@mail.ru. Gönderim Tarihi:11.05.2016. Kabul Tarihi: 31.05.2016.

Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktaran Arş. Gör. Nuray TAMİR, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. nuraytmr@gmail.com

их статус, исходя из понятий “эмигрантская журналистика” и “зарубежные издания на казахском языке”.

В статье отмечается особая роль видного общественно-политического Мустафы Шокай в основании казахской эмигрантской журналистики, рассматривается его деятельность редактора и публициста.

Опираясь на документальные источники, автор показывает, что М.Шокай использовал информационные издания как главное средство борьбы за единство и свободу тюркских народов, также отмечается, что по его инициативе и при его активном участии издавались ряд эмигрантских изданий.

Ключевые слова: Периодические Издания, Эмигрант, Диаспора, Ирредент, Независимость, Свобода, Борьба.

Araştırmacılara göre günümüzde (Kazakistan dışında) dünyanın kırktan fazla ülkesinde üç buçuk milyon kadar Kazak yaşamaktadır. Onların tarihî vatanından göç etmelerinin çeşitli faktörleri ve sebepleri vardır. Siyaset ilmi yabancı ülkelerdeki Kazakları (başka bir yere) yerleşme, tarihî vatanından göç etme sebeplerine bağlı olarak; diaspora, irrident ve muhacir diye ele almaktadır. Diaspora, bilinen bir halkın bir parçasının iktisadi, coğrafi ve siyasi faktörlere bağlı olarak başka bir ülkeye zorla göç ettirilmesidir [1.239]. Muhacir, kendi vatanından siyasi, iktisadi, dinî vb. meselelere bağlı olarak iradesi dışında göç eden [2.162]; irrident ise kendi tarihî vatanında, yani ana vatanında ömür sürmekte olan, fakat bilinen bir siyasi durumdan dolayı başka bir devletin bünyesinde kalmış olan halk parçasıdır. Bu tanımları Kazak halkına uygularsak; Rusya'nın Astrahan, Orenburg, Qorğan, Omsk, Dağlık Altay Özerk Bölgesi; Çin'in Altay, Tarbağatay, İli, Qulca; Moğolistan'ın Bayan Ölgii bölgesi; Özbekistan'ın Sırderya, Çırçıq, Qızılqum, Mırzaçöl bölgelerinde yaşamakta olan Kazaklara irridentler diyebiliriz. Başka yabancı ülkelerdeki Kazakları ise, aynı şekilde Çin'den, Moğolistan'dan, Orta Asya devletlerinden Avrupa ülkelerine siyasi, tarihî veya başka bir sebeple göç etmeye mecbur olan Kazaklar gibi, muhacirler diye adlandırmamız doğru olur.

Rusya âlimleri diaspora ile muhacirliği de birbirinden ayırarak incelemektedir. Tişkov “Diaspora, siyasi baskı etkisiyle göç edenler olurken, muhacirlikte ise sosyal durum baskın” demektedir [3.42-63]. A. Zelenin ise; “Rusya'dan 1917 yılına kadar göç edenler göçmen, 1917 yılından sonra göç edenler muhacirlerdir. Bunlar 20. asır başındaki Rus diasporasını meydana getirdi” şeklinde fikrini açıklamaktadır [4.30].

Bağımsızlık alındıktan sonra geçen 20 yıldan daha fazla sürede tarih, kültür, etnografya, felsefe, edebiyat, dilbilim ilimleri; yabancı ülkelerdeki vatandaşlarımızın yaşayış tarzı, etnografyası, dili, edebiyatı vb. konuları incelemeye başlamıştır. Millî ilimde ele alınan böyle temel konulara gazetecilik tarihi araştırmacıları da yabancı kalmamıştır. R. Ş. Nuriden'in “Uluslararası Radyo Gazeteciliği”, R. Şeripqızı'nın “Kazakça Haber Yayan Yabancı Radyolar”, D. Baymolda'nın “Azattıq” Radyosu, Tarihi ve Tecrübeleri”, N. Omaşev ile Ş. Begimtayeva'nın “Bugünkü Yabancı Ülke

Gazeteciliği” adlı eserlerinde üzerinde durulan, yabancı ülkelerde çıkan ve çıkarılan Kazak yayınları hakkındaki eserler, yeniliği fazla olan araştırmalar olarak adlandırılabilir. Ayrıca, (bu konuda) pek çok doktora tezi de hazırlanmıştır. Bununla birlikte, bu yabancı ülkelerde yayımlanan Kazak yayınlarının tam olarak incelendiği söylenemez. Gazetecilik tarihinde yeterince araştırılarak açıklanmaya ihtiyaç duyulan meseleler hâlâ bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Kazak muhaceret gazeteciliğidir. Bu alandaki ilk ve temel araştırma, tarih doktoru, Profesör K. Esmagambetov’un “Dünyayı Taniyan Kişi” adlı monografisidir.

Siyasi ilimler yabancı ülkelerde yaşayan Kazakları diaspora, muhacir, irrident olması bakımından araştırırken; yabancı ülkelerde çıkmış ve çıkmakta olan Kazakça yayınların çıkış tarihini, gayelerini öğrenmeli, onları muhaceretteki yayınlar ve yabancı ülkelerdeki Kazakça yayınlar açısından ele alarak seviyelerini belirlemelidir. Bunun yapılması, bugünkü ilim ve gazetecilik tarihi açısından bir ihtiyaçtır. Çünkü yabancı ülkelerde çıkmakta olan ve daha önceleri çıkmış olan bütün yayınlar aynı muhaceret yayınlarının içine alınmamaktadır.

Kazak muhaceret basınının tarihi, Mustafa Şoqay’ın ismiyle doğrudan ilişkilidir. O, göç edinceye kadar siyasi mücadele yolunda gazete ve dergilerin ne kadar önemli olduğunu öğrenmiştir. Bu sebeple o, “Birlik Tuwı (Bayrağı)” gazetesinin çıkmasında ve onun gayesinin belirlenmesinde katkıda bulunmuştur. Ne yazık ki, 1917 yılında Taşkent’te çıkan bu gazete, bir yıl sonra 1918 yılının Nisan ayının ortasında kapanmıştır [5.75]. Bununla birlikte M. Şoqay, Türkistan Müslümanları Millî Merkezinin (Türkistan Millî Birliği) liderliğinde 1917 yılının Nisan ayından itibaren çıkmaya başlayan “Uluğ Türkistan” gazetesinin yayın kurulunda bulunmuş, gazetenin faaliyetlerine çok büyük katkıları olmuştur. Bu gazetede Türk halklarının birliği, yeni kurulan Sovyet hükümetinin sömürge siyaseti, toprak, milletin bağımsızlığı ve hürriyet meseleleriyle ilgili birkaç makalesi yayımlanmıştır. Gazetenin editörü, Kazan Tatarı Fatih Kerimî olmakla birlikte, yayının asıl gayesinin netleştirilmesinde M. Şoqay’ın fikirlerinin daha etkili olduğunu görmekteyiz. Sadece bu iki yayımla bile M. Şoqay’ın gazetecilik ve yayıncılıktaki ustalığıyla, editörlük ve teşkilatlıktaki kabiliyeti ile tanışmış oluyoruz.

İlk kurulduğu günlerden başlayarak Sovyet hükümetinin hiçbir şekilde demokratik hareketlere hak vermediğini, yeni devletin Çarlık Rusyası’nın kanuni devamı olduğunu anlayan Mustafa Şoqay, çaresiz kalarak ülkeden gitmeye mecbur olmuştur. O, dışarıda muhacirlik hayatı yaşarken siyasi mücadelesiyle gazetecilik-editörlük hizmetlerini birlikte yürütmüştür. O, millî bağımsızlık yolundaki mücadelesinde basından çok önemli bir silah olarak faydalanmıştır.

1919 yılının Nisan ayında Tiflis’e gelen M. Şoqay, Rusça “Ha pybeje”, Türkçe “Şafak” adlı gazetelerin çıkmasına destek olur. Fakat bu iki gazete de Kafkasya’da

Sovyet hükümeti yerleştikten sonra kapanır. Bundan sonra Kafkasya'da kalmanın tehlikeli olduğunu hisseden M. Şoqay, 1921 yılının Mayıs ayında Paris'e göç eder. Fakat Batı Avrupa'nın hangi ülkesine yerleşeceği veya buralar olmazsa Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etme konusunda tereddüt etmiş gibiydi. Şoqay, 1922 yılında İtalya'ya da gidip gelir. 1923 yılında altı ayını Almanya'da geçirir. Ancak daha sonra Mustafa, siyasi göçün başkenti sayılan Paris'te kalmaya karar verir [6.225].

O dönemde Türkiye ile Paris, muhacirlerin çok toplandığı ülkeler olmuştur ve Orta Asya'dan gelen muhacirler ile Tatar ve Başkurt muhacirlerinin Türkiye ile bağlantısı iyi bir yola girmiştir. "19. asrın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında, 1917 yılı Ekim ihtilalinden sonra binlerce Tatar Türkiye'ye yerleşmişti. Tatar aydınları olan Yusuf Akçura, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Abdullah Battal, A. Zeki Velidi, Reşid Rahmeti, Hamid Zübeyr vd. çaresizlikten başka ülkelere göç etti. Türkiye onların ikinci vatanı oldu" demiştir Tatar muhaceret gazeteciliğinin araştırmacılarından biri olan A. İ. Galyamutdinov [7.]. Şoqay'ın Paris'i tercih etmesindeki esas maksadının kendisiyle gayedaş ve fikirdaş olan diğer siyasi muhacirler ile birleşip mücadeleyi burada devam ettirmek ve Türkiye ile sağlam bir bağlantı kurmak olduğu çok açıktır.

M. Şoqay'ın Paris'e gelme sebebinin bu siyasi gayesine ulaşmak olduğunu söyleyebiliriz. O, yukarıda söylenen Tatar aydınları ve başka Türk halkları muhacirleri ile de bağlantı kurmuştur. "1923 yılının sonbaharında Ayaz İshaki'nin teşebbüsü ile Sadri Maksudi, Abdullah Battal, G. Teregulov, Fuad Toqtarov, Y. Akçuraoğlu, A. Şafeyev, Zeki Velidi, M. Bökeyhanov ve başka Tatar, Başkurt ve Kazak muhacirlerinin Berlin'de toplanarak, toplantıda Tatar dilinde "Millî Yul" dergisini çıkarmaya karar vermeleri" bu sözümüzü ispatlamaktadır [8]. Söylenecek diğer bir mesele, (bu dergide) makale yazarının adının "M. Bökeyhanov" değil, M. Şoqay olması gerektiğidir. Çünkü Tatar, Başkurt, Kazak aydınlarının arasında M. Bökeyhanov isimli bir siyasi şahsiyetin bulunmaması tarihten bellidir. Onun söylediği Ālihan Bökeyhanov'un göçmen olarak Türkiye'de, Berlin'de, Paris'te bulunması konusunda belgeler yoktur. Aksine M. Şoqay'ın Tatar, Başkurt muhacirleri ile onlar arasındaki Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, İ. Akçuraoğlu'lar ile aynı fikirde olduğunu arşiv belgeleri ve tarihî hatıralar vasıtasıyla öğrenmekteyiz.

Paris'teki Rus muhacirleri de Mustafa'nın derin bilgisini, yazarlığı ile siyasetteki ileri görüşlülüğünü kabul etmişlerdir. Bu sebeple de gazete editörleri ona kapılarını açık tutmuşlardır. 1922 yılında Mustafa Şoqay'a Berlin'deki 2-3 basımevi iş teklif etmiştir. Bu durum için, M. Şoqay'ın 1922 yılının 12 Mayıs'ında N. P. Arhangelskiy'e yolladığı mektubunda yer alan "Rus dilinde kendim düzenleyip, kendim dergi çıkarmakla uğraştım, Türk dilinde iki gazete çıkardım, Rus dilinde çıkartılan diğer bir gazetede redaktörlük hizmetini yerine getirdim" şeklindeki sözleri delildir [6.281].

Şoqay nerde yaşarsa yaşasın, basınla ilişkisini kesmemiştir. Kendi milliyetçilik, Türkçülük ideallerini süreli yayınlar vasıtasıyla gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Fransızca makalelerini "Prométhée", "Orient et Occident" dergilerinde yayınlarken, İngilizce makaleleri "Asiatic Review" dergisinde yayımlanmıştır. Rusça makalelerini ise, Rus muhaciri ve kendisi ile birlikte okuyan Kerenski'nin "Dni (Günler)", Milyukov'un "Poslednie novosti (Son haberler)" adlı gazetelerinde yayımlamıştır. Fakat kısa bir süre sonra M. Şoqay Rus demokrasisinin de Türkistan millî hareketine güvenilir müttefik olamayacağına kanaat getirmiştir [6.229]. Bununla beraber Türk halklarının derdiyle dertlenip, yoksulluğuyla üzülen, bütün Türkistan idealinin gerçek taraftarı olabilecek bağımsız bir yayına ihtiyaç olduğunu kesin olarak hisseden Mustafa, Başkurt aydını ve kendisinin fikir arkadaşı olan A. Zeki Velidi ile birlikte Türkistan Millî Birliği teşkilatının yayın organını çıkarma meselesini ortaya atmıştır. 12 Mayıs 1925 tarihinde Türkistan Millî Birliği toplantısında gazete çıkarma, onun dili ve programı hakkında karar verilmiştir [6.281]. Aynı yılın Ekim ayında ise bu mesele bütün yönleriyle ele alınıp, yayını organize etmek, onu finanse etmek meselesinde Türkistan Millî Birliği A. Zeki Velidi'yi görevlendirmiştir [9]. Bu karara uygun olarak 1927 yılının Haziran ayında İstanbul'da "Yeni Türkistan" dergisinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Dergiyi çıkarmada M. Şoqay'ın emeği hakkında A. Zeki Velidi, "Yeni Türkistan" dergisinin organizasyonunda onun rolünün özel olduğunu kabul ederek, "Şoqayev, ilk olarak para buldu, dergi çıkarma konusundaki fikir de hepimizden önce Şoqayev'in aklına geldi" demektedir [10].

Dergi Türkistan halkları ile Türkiye halkı arasında dil ve dil birliğini pekiştirmeyi amaçlamıştır. Bunların (amaçların) en önemlisi gurbette yaşayan Türkistanlıların hayatları ile onların önem verdiği arzu ve menfaati, muhacirlerin kendilerini Türkistan'ın millî bağımsızlık hareketi, sosyal-iktisadi ve siyasi durumu ve Türk kültürü ile tanıştırmayı gaye edinmesidir [6.282].

"Yeni Türkistan" millî bağımsızlık ideali ile Türkçülük düşüncesi ve fikirlerini yaymada, Türk halklarının manevi birliğini anlatmada önemli bir rol oynamıştır. M. Şoqay dergide "Bolşeviklerin Türkistan'daki Milletler Siyasetinin İdeolojik ve Pratik Zorlukları", "Sovyetlerin Türkistan'daki Açlık Siyaseti", "Türkistan'a Açlık Dönüp Geliyor", "Millî Mesele Hakkında", "Turan Ülkesi Hakkında" başlıklarıyla ve diğer konularda makaleler yayımlamıştır. Bu makaleler, o dönemde Sovyet ideolojisinin gerçek yüzünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

Türkistanlıların siyasi çabalarının güç kazanması ve millî yayınlara talebin artması, Türkistan Millî Birliği teşkilatına "Yeni Türkistan" dergisi ile birlikte hizmet edecek yeni bir yayın ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu yayını organize etmek için M. Şoqay büyük hazırlıklar yürütür, kendi parasıyla Türkistan'a bir temsilcisini gönderip, Afganistan ve İran'daki kişilerle bağlantı kurar. Para toplamak için kendisi de iki haftadan fazla süreyle Fransa dışındaki yerlerde bulunup geri döner [11].

2 Aralık 1926 tarihinde M. Şoqay, Varşova'daki fikirdaşlarına yeni bir yayın konusunda yazdığı mektubunda "Uygulanmaya geçtiğinde derginin çıkması benim başka işle meşgul olmamamı gerektirir. Bu işe ben büyük önem veriyorum... Biz şimdi ancak millî mücadelenin uygulama yolunu aramaya çıktık. Biz hemen netice beklemiyoruz ve aynı şekilde söz vermiyoruz da... Fakat uzun zamana yayılan ülke menfaati açısından aldığımızda, bizim bu işimiz bugün de faydalı" [12] demiştir. Böyle bir sağlam çalışmanın neticesinde 1929 yılının Aralık ayında Berlin'de "Yaş Türkistan" dergisinin ilk sayısı yayınlanmıştır. Çağatay Türkçesiyle ve Arap harfleri ile çıkan dergiyi "Prométhée" fonu finanse etmiştir.

Hacmi yaklaşık 40 sayfa olan derginin ilk sayısında sadece iki-üç konu başlığı bulunmaktadır. Fakat her başlığın derginin muhtevasını genişletip, onun önemini arttırmaya hizmet ettiği dikkati çekmektedir. Mesela derginin ilk sayısındaki "Siyaset" başlığında "Bizim yol", "Yaş Türkistan'ın Yazı Kurulundan" başlığı altında editör M. Şoqay'ın baş makaleleri, "Edebiyat" başlığı altında Mağcan Cumabayov'un şiirleri, "Yenilikler" başlığı altında Türkistan'dan alınan haberler yayınlanmıştır. M. Şoqay "Bizim Yolumuz" isimli baş makalede derginin esas gayesi hakkında bilgi vermiş, Bolşeviklerin Orta Asya ve Kazakistan'da "şeklen millî, aslında sosyalist" cumhuriyetler kurmayı maksat edindiğini, bu gayeyi çeşitli sloganlar ile gizlediklerini, önceki çarlık devri sömürgecilik düzeninin ve Rus sovenizminin devamı olduklarını açıkça söylemiştir. Bu, gerçek manada M. Şoqay'ın siyasetteki ileri görüşlülüğünü göstermektedir.

"Yaş Türkistan'ın" beşinci yılı (1934) için yazdığı makalede M. Şoqay, "Halen "Yaş Türkistan'ı" Türkistan muhacirlerinden okumayan tek bir aile yok. Arap ülkelerinden, Türkiye'den, İran'dan, Hindistan'dan, Afganistan'dan, Çin'den, Uzak Doğudan ve başka ülkelerden gelmekte olan mektuplar "Yaş Türkistan'ın" nerelere dağıldığına, ona büyük bir hürmet gösterildiğine tam bir delil olabilir" demektedir [13]. Arşiv kaynakları ise, Fransa'daki Türkiye büyükelçisinin M. Şoqay'a "Yaş Türkistan" dergisinin Türkiye'nin başkentinde büyük ilgi uyandırdığını (söylediğini), dergiyi elçiliğe devamlı göndermelerini istediğini göstermektedir. Bizim delil olarak sunduğumuz bu iki arşiv kaynağının bizzat kendisi derginin bir hayli ülkeye dağıldığını, binlerce okuyucusu olduğunu ispatlamaktadır.

Özellikle "Yaş Türkistan" dergisi, M. Şoqay'ın gazetecilik-editörlük, teşkilatçılık kabiliyetini tanıtan en meşhur eseri olmuştur.

Şoqay'ı iyi tanıyan âlim K. Esmâğambetov, onun yukarıda bahsedilen dergilerden başka "Türkistan" dergisini çıkarmış olduğunu arşiv kayıtlarıyla ispatlamıştır. Gazetecilik tarihinde daha önceleri bilinmeyen bu dergi Almanya'da yayınlanmıştır. Dergide yabancı ülkelerde yaşayan Türk halkları muhacirlerinin hayatı, Orta Asya cumhuriyetlerinin sosyal-iktisadi ve siyasi durumu, Türk halklarının birliği, Sovyet iktidarının sömürge milletlere bakışı ve tutumu hakkında makaleler yayınlanmıştır. Bu derginin en önemli yeniliklerinden birisi, Türkistan

tarihi ile kültürünün Fransız ve Alman edebiyatındaki görünüşünü veren sağlam materyalleri yayınlaması idi. “Sovyet Sömürgeleri”, “Berlin’de Yapılan Türkistan Hakkındaki Bir Konferans” gibi siyasi incelemeler de derginin muhtevasıyla aynı özellikleri göstermiştir.

Maalesef, bu derginin de ömrü uzun olmamıştır. 1934 yılının Ekim ayından 1935 yılının Şubat ayına kadar sadece 5 sayısı yayımlanan dergi kapanmıştır. Elimizde belge olmadığından bu yayının hangi şartlara bağlı olarak kapandığını söyleyememekteyiz. Bu şartlardan bilinen birisi, Türkiye devletinin bu yayını kendi ülkesinde yaymaya hevesli olmamasıdır. Bu duruma delil olarak “Türkistan” dergisinin ülkemiz hakkında zararlı yazılara yer vermesiyle ilgili “Matbuat hakkındaki” kanununun 51. maddesine uygun olarak Türkiye’ye girmesine yasak koyma konusunda dış işleri bakanlığının 11.12.1934 yılı 805 numaralı mektubundaki tavsiye, icra vekilleri heyeti (hükümet) tarafından 20/12/1934 tarihinde tasdik edildi” ifadesiyle cumhurbaşkanının imzaladığı belge gösterilebilir [15]. O günler Türkiye’nin SSCB ile arasındaki ilişkileri düzeltip, münasebetleri sağlamlaştırdığı bir zaman idi. Bu yüzden Türkiye devletinin muhaceret basınında Sovyet hükümetine karşı söylenen fikirleri yaymaktan çekindiği anlaşılmaktadır.

Gazetecilik-yayıncılık faaliyetini “Birlik Tuwı (Bayrağı)”, “Uluğ Türkistan” dergileri ile başlatan M. Şoqay; “Yeni Türkistan”, “Yaş (Genç) Türkistan”, “Türkistan” dergilerinin temelini atmış, onların tutulup gelişmesine var gücüyle gayret etmiştir. Dergiler, birkaç Türkçe dildaş ve Müslüman ülkeye dağılmıştır. Dikkat edilecek bir diğer mesele, M. Şoqay’ın temelini attığı dergilerin hepsinin Türkistan adı ile bağlı olmasıdır. Bu duruma aslında, onun Türkçülük arzu ve maksadının, gazetecilik ve editörlük hizmetindeki görünüşü denebilir. Şoqay, Türk halklarının ortak devlet kurması, Türk halklarının birliği ile ittifakı, onlarda millet ve mücadele şuurunu uyandırma konularındaki makaleleri vasıtasıyla siyasi gazeteciliğin, muhaceret hayatını yaşayarak da Kazak muhaceret gazeteciliğinin temelini atmıştır.

M. Şoqay’ın yayınlarının çıkış tarihi ile takip ettiği gayeleri iyice kavrayarak, muhaceret gazeteciliğine has aşağıdaki özelliklere dikkat etmek gerekir: İlk olarak, yukarıda bahsedilen medya araçlarının tamamı, muhacirlerin öncülüğü ile özellikle onların kendilerinin finanse etmeleri ile yayımlanmıştır; ikinci olarak, muhaceret yayınları hangi ülkede çıkarsa çıksın, o ülkenin ideolojisini öğütlememiş, aksine sadece Kazak millî ideolojisini veya Türkçülük ideolojisini öğütlemeyi başlıca gaye edinmiştir; üçüncü olarak, muhaceret yayınları sadece Kazak Türkçesinde çıkmamıştır, hangi dilde çıktığına bakılmaksızın basın organlarında esas olarak millî meseleler ele alınmış; dil, din, örf-âdet, anane-gelenek ve benzeri millî değerler yüceltilmiştir. Bunların en önemlisi, Sovyet hükümetinin Ruslardan başka milletlere uygulamakta olduğu sömürgeci ve şovenist bakış tarzının açıkça gösterilmesidir;

dördüncü olarak, bu gibi yayınlar millî şuuru uyandırmayı, sömürge olan milletleri bağımsızlık yolundaki mücadeleye çağırmayı en önemli gaye olarak görmüştür.

Kısacası M. Şoqay'ın temelini attığı Kazak muhaceret gazeteciliğini, "bağımsız, özgür bir devlet kurmak için millî şuuru canlandırmaya hizmet etti" şeklinde değerlendirebiliriz.

KAYNAKÇA

- Sovyet Ansiklopedisi BSE. (Büyük Sovyet Ansiklopedisi) (1972), 8. cilt, Moskova.*
- Sovyet Ansiklopedisi BSE. (1972), 30. cilt, Moskova.*
- TİŞKOV, V. A. (2000), *Diasporanın Tarihi Fenomeni* // EO. No:2, C42-63.
- ZELENİN, A. (2007), *Rus Muhaceret Basın Dili, (1919-1939).*
- ALDABERGENULI, Q., NUSQABAY, C., ORAZAY, F. (1996), *Kazak Gazeteciliği Tarihi*, Almatı: Ravan.
- Mustafa Şoqay Eserlerinin Külliyatı (2012), 12 ciltlik. 1. cilt, Almatı: "Daik-Press" ÇŞS.*
- Tatar Muhaceret Basın Dili Sistemindeki "Millî Yol" Dergisi (1928-1939 yılları) (2012), Filoloji Dalında Doktora Tezi, Kazan.*
- NASIROV, T.. *Tatar Muhaceret Basını.*
- Başkurdistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivi. F.4917 . Envanter 1 A.44.L.8.*
- BROMM 4917-fon. 1- dizi. 44-iş. 8-sayfa
- RGVA. (*Rusya Devlet Askeri Arşivi*) f. 1358 k. op. 3. d, 45 b. l. 44
- RGVA. f. 1358 k. op. 3. d, 45 b. l. 45.
- RGVA. f. 461 k. op. 1. d. 431. l. 174
- M. Şoqay'ın Fransadaki özel arşiv fonu. Kutu 5. Dosya 2. R/P. 36*
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Arşiv 080. Dolap 18. Göz 01. Klasör 1197. Dosya 50. Fihrist 57. S. 6.*
- NURİDEN, R. Ş. (2012), *Uluslararası radyo gazeteciliği*, Almatı.
- ŞERİPQIZI, R. (1997), *Kazakça haber yayan yabancı radyolar*. Almatı.
- BAYMOLDA, D. (2009), *"Azattıq" radyosu, Tarihi ve tecrübeleri*, Almatı.
- OMAŞEV, N.; BEGİMTAYEVA, Ş. (2000), *Bugünkü yabancı ülke gazeteciliği*, Almatı.
- ESMAĞAMBETOV, K. (2008), *"Dünyayı Tanıyan Kişi" adlı monografisi*, Almatı.